

SIRA DIŞI MEKÂNLAR

Rezan KARAKAŐ¹

Özet

Bu araŐtırmanın amacı, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan sıra dışı mekânlarla ve onlara dair inanış ve efsanelere ıŐık tutmaktır. AraŐtırmada bulgular; gözlem ve görüŐme yöntem ve teknikleri kullanılarak elde edilmiŐtir. Bölge, sıra dışı mekânlar ve onlara dair anlatmalarla doludur. AraŐtırma sonucunda yörede kutsal olduğuna inanılan veya korkulan birçok sıra dışı mekânın varlığı tespit edilmiŐtir. Siirt, Mardin, Diyarbakır ve Şırnak'ta muhtelif dağ, tepe ve mağaraların olağanüstü varlıklara dayalı anlatmalarla sıra dışı bir mekâna dönüŐtüđü görölür. Siirt'teki "Kara Ev", Şifa arayıcıların uğrak yeridir. Şırnak'taki Bikreş mağarası ile Mardin'deki Gınavaz tepesi, cinlerin yaşadığı yerler olması dolayısıyla sıradan mekânlardan ayrılırlar. Mardin'deki Yılanlı Dağ ile Siirt'teki Kara mağara kaplıcası mitik bir simge olan yılanla keŐiŐir. Diyarbakır'daki Kafka mağarası, içinde var olduğuna inanılan altınları ve hazineyi koruyan yaratığıyla halk inanıŐındaki yerini alır. Siirt'te yaşayan Şahmeran efsanesi, mağarada saklı olan Şifalı suyla ve onu koruyan insan-yılan-balık vücutlu bir varlıkla iliŐkilidir. Mardin'deki Şahşa'ran mağarası ile Siirt Şirvan yolunda bulunan bir mağara, kutsal su simgesiyle dikkati çekerek ve Şifa arayıcıların uğrak yeri olur.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki sıra dışı mekânların tespit ve tahlilini amaçlayan bu çalıŐmanın aynı zamanda, ilkelden çağdaŐa uzanan yolculukta, insanoğlunun duygu ve düşünce dünyasının anlaşılmasına da katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sıra dıŐılık, efsane, inanış, korku, kutsal

EXTRAORDINARY PLACES

Abstract

The reason of this research is to shed light onto unusual places and beliefs and legend about them. Findings in the research is derived using observation and interview methods and techniques. The region is replete with the unusual places and the narratives about these places. As a result of research, presence of many feared or are believed to be sacred region have been identified. Observation show that narratives based on marvelous assets, transform mountains, hills and caves located around Siirt, Mardin, Diyarbakir and Sirnak to an unusual place. The

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, rezankarakas@hotmail.com

Black House in Siirt is a frequented place for healing seekers. Bikres cave in Sirnak and Girnavaz Hill in Mardin are distinguished from others because gins are believed to live in these places. The Snake Mountain in Mardin and Black Cave thermal water in Siirt are associated with a mythical snake symbol. Kafka Cave in Diyarbakir takes part in public belief as a place that has gold and treasure in it with a creature that protects this treasure. The legend of Sahmeran lives in Siirt is associated with a critter that was half a snake and half a human that protect healed water hidden in a cave. Sahşa'ran Cave in Mardin and another cave in the road of Siirt Sirvan points out with its holy water symbol and attracts healing seekers.

This study, which is aimed at detection and analysis of unusual places in the East and Southeastern Anatolia Region, is also expected to contribute understanding of the world of human emotion and thought in the journey ranging from primitive to contemporary at the same time.

Key Words: extraordinariness, legend, belief, fear, sacred

Giriş

Bu bildiriye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan olağanüstü mekânlar irdelenecek: bu kapsamda adı geçen mekânlara yönelik efsane, inanış ve ritüellerin neler olduğu değerlendirilecektir.

Dağlık bölgelerde yer alan mağaralar, geçmiş yıllarda insanlara barınma ve sığınma imkânı sağlamıştır. Anne arketipinin tezahürlerinden biri olana mağara, halk hafızasında kutsal ya da korkulan bir mekân olarak algılanmıştır. Bu durum, mağara temasını işleyen efsane ve inanışların da iki yönlü olmasına sebep olmuştur. Araştırmamız neticesinde tespit ettiğimiz mağaraların bazıları kutsal olarak algılanmaları sebebiyle şifa vericidir. Bu mağaralar, çoğunlukla, “bir evliyanın yattığı yer” olarak tasvir edilir. “Amerikalı Şiller de Türkistan ziyareti sırasında Semertkant şehrinde kutsal mağaralara rastladığını kaydetmekte ve ayakkabılar çıkarılmadan buralara girmenin mümkün olmadığına işaret etmektedir” (Tanyu 1987: 85, 86). Bir kısım mağaralar, ise korku kaynağıdır ve daha çok cin, yılan gibi varlıkların yaşam alanıdır, ölüm ya da ruhsal rahatsızlıklara neden olabileceği için oralara girmek insanoğlu için tehlikelidir.

Bazı mağaralar, anne arketipinin olumlu tezahürüdür. Siirt'teki Kara mağara, içinde yer alan kaplıcasıyla şifa arayanların uğrak yeridir.² Mağaraya dair inanışlar, onu bir evliya

---

² Mağara ve su ilişkisine yönelik yaşayan bir başka efsane ise Erzurum'da Zıvans köyünde anlatılır. “Sulu olan bu mağara, köy halkı tarafından şifa bulmak umuduyla ziyaret edilir” (Seyidoğlu 1985: 180).

mezarı ile de bütünleştirir. Evliya mezarının oluşu sayesinde mağara, kutsallığını çoğaltır. Evliyanın ölecek kişiye kendisini kara bir yılan kılığında göstermesi, yine mağara imgesinin iki zıt yönünü (olumlu-olumsuz) göstermesi açısından önemlidir.

Kara Ev (Haniya Reş): “Bu türbe, Siirt’in Baykan ilçesinin Kasımlı köyündedir. Bir mağaradan ibaret olan ziyarette şeyhlerin mezarının olduğu söylenir. Bir zamanlar köylüler, harabe halinde olan bu yeri yeniden inşa etmek, türbe, medrese veya cami yapmak isterler; ancak kutsal addedilen bir mekâna dokunmaktan korkarlar. Bu sebepten oranın vekâletini alan kişiye sorarlar. Şeyh, köylülerin teklifini kabul etmez, ancak başka şeyhlere danışacağını belirtir. O sırada olağanüstü bir olay gerçekleşir ve bir patlama olur. Konuşma seslerinin de içinde yer aldığı bir gürültü duyulur. Şeyhler, birbirleriyle Arapça konuşmaktadırlar. Köylüler, korkudan tir tir titrerler. Sonunda gürültü kesilir ve buranın yıkılmasına karar verilir” (K3).

“Köylüler, buraya bir türbe yaparlar. Türbenin adı Şeyh Muhammed Verkanis’tır. Bu şeyh, Sultan Şeyh Musa ez-Zuli El-Mardini’nin torunudur. Oğlu Muhammet Sait’ten gelmedir. Şeyh Muhammet Verkanis, Mardin’den Baykan’ın Verkanis köyüne hicret etmiştir. Şeyhin Hz. Ömer soyundan olduğu ve 70.000 cinin emri altında olduğu rivayet edilmektedir. Tarihte birçok kez, türbenin düşmanlar tarafından yıkılmak istendiği, ancak bunu başaramadıkları söylenmektedir. Türbeye zarar vermek için yaklaşan insanların gözlerinin körelendiği de ayrıca rivayetler arasındadır. Hastalar, yeni evlenenler, sıkıntısı olanlar bu kutsal mekâna gelir, dilek dilerler. Ziyaretçilerin yanlarında bir keçi ya da keçi alacak kadar bir miktar parayı yanlarında getirmeleri bir zorunluluktur. Aksi takdirde ziyaretleri kabul olmaz. Adaklık hayvan kesildikten sonra her eve 250 gram dağıtılır” (K3).

“Türbenin içinde şeyhin kitapları, bastonu ve zinciri bulunur. Ziyaretçiler, ağrıyan yerlerine bu zinciri ve bastonu sürerler. Türbede bulunan küçük bir odada hastalar uyutulur. Hastanın rüya görmesi iyiye yorumlanır. Bütün bunlara ilaveten türbenin bahçesinde bulunan çeşmenin suyunun da şifalı olduğu söylenir. Çeşmede her tarafı dualarla dolu olan ve “teberrük” adı verilen tase doldurulan suyla vücut mesh edilir” (K3).

“Kara Ev”, psikolojik sorunları olan insanları tedavi eden bir merkez olarak algılanır. Oraya giden kişi, öncelikle bir kurban bağışlar. Kesilen kurban, oradaki insanlara dağıtılır. Hasta kişi, karanlık bir odaya yatırılır. Eğer kişi, uyuyup rüya görürse, iyileşeceği söylenir. Haftanın belli bir gününde gidilmesi ise bir kuraldır.

“Kara Ev” benzeri yerlere Siirt’in muhtelif yerlerinde de rastlanır. Bunlardan biri, Erüh ilçesinin Kuşdalı köyündeki Şeyh Abdal türbesidir. Bu türbeye cuma günü gidilmesi

türbe içinde rüya görmek amacıyla bir saat kadar uyunması ve adak adanması bir gelenektir. Rüya görmeyenlerin iyileşmeyeceğine inanılır. Bir diğer kutsal mekân ise Baykan'ın Berhuk köyünde yer alan Şeyh Aliya Reş türbesidir. Bu türbe için de yukarıda bahsettiğimiz ritüellerin gerçekleştirilmesi gerekir.

Jung, “insan yaşamının esas galesi, kendi tedavisidir, yani kendi eksikliklerini tamamlamak, çatışmalarını çözümlenmek ve zedelenmişliklerinin ıstırabını azaltmaktır” (Jung 2012: 9). der. “Kara Ev” gibi çeşitli mekânların iyileştirici, huzura erdirici yönleri, insanoğlunun genel olarak yaşamı boyunca yaşadığı rahatsızlık ve çatışma hallerine de bir çözüm olanağı sunar. Hiçbir hastalığı olmayan yeni evli çiftlerin dahi ziyaret ettiği mekân, bir anlamda gelecekte oluşabilecek rahatsızlıkların önüne geçilmesine de yardımcı olur.

“Dönüşüm, genellikle, yaşam süresinin uzaması ya da ölümsüzlüğe adaylık olarak yorumlanır” (Jung 2012: 67). “Kara Ev”e giren kişi, dönüşüm geçirmeyi arzular. Hasta kişi, yeniden sağlıklı olma umudunu gireceği odaya taşır. Odanın karanlık olması, bir bakıma ana rahmi ile özdeşleştirilebilir. Bir başka deyişle karanlık oda, ana rahmi gibi işlev görecektir ve hasta kişiyi ilk ana, yani doğuş anına götürecektir. Doğuş anı, hastalıkların, sıkıntıların olmadığı zamanın simgesel tezahürüdür. Karanlık olmadan aydınlanmanın bir anlamı olmaz. Karanlık, aynı zamanda kişinin dünya ile ilişkisinin kesilmesini de sağlayacaktır.

“Kara Ev”de uyuma ritüeli, “dönüşüm deneyimi”nin yaşanması için gereklidir. Hasta kişinin iyileşme arzusuyla kutsal alanda uyuması, dönüşümün başlangıcıdır. Uyumanın gerçekleşmesi ve rüya görme, dönüşümün başarılı olduğu anlamına gelir. Bu sayede kişi, bedensel ve ruhsal rahatsızlıklardan arınmış ve bir tür terapi almış olacaktır.³ Kara Ev’de kişinin yaşadıkları, bir “yeniden doğuş” eylemidir. Jung’a göre “yenilenen kişiliğin özü değişmemiş, yalnızca işlevleri, bazı kısımları iyileşmiş, güçlenmiş ve düzelmişse, yeniden doğuş, varlığın değişmediği bir yenilenme” (Jung 2012: 48). şeklinde gerçekleşmektedir.

Kara Mağara: Kara mağara, Siirt-Eruh yolu üzerinde Botan Çayı'nın kenarında bulunmaktadır. Oldukça derin olan mağarada, bir evliyanın mezarı olduğu söylenir. Mağara içinde aynı zamanda kaplıca da bulunmaktadır. İnsanlar, muhtelif dertlere deva bulmak,

³ Bir başka dönüşüm biçimine, sırf bu amaçla uygulanan bir ritle ulaşılır. Dönüşüm deneyimini rite katılma yoluyla yaşamak yerine; rit, dönüşümün gerçekleşmesi için özellikle kullanılır. Böylece rit, insanın uyguladığı bir tür tekniğe dönüşür. Örneğin, bir adam hastadır, bunun için de ‘yenilenmesi’ gerekmektedir. ‘Başına gelmesi’ gereken şey, yenilenmedir, bunun için de hasta, yatağının başucundaki duvarda açılan bir delikten geçirilir, böylece yeniden doğmuş olur; ya da hastaya başka bir isim verilir, bu sayede yeni bir ruhu olur ve demonlar onu artık tanıyamazlar; ya da mecazi bir ölümden geçmek zorundadır; ya da, ne grotesktir ki, deriden yapılmış bir ineğin içinden geçirilir, yani inek onu önden yutup arkadan çıkarmış gibi olur; ya da bir yıkanma ritüeli ya da vaftiz banyosu yapılır ve yeni bir kişiliğe ve farklı bir metafizik bir yazgıya sahip yarı tanrısal bir varlığa dönüşür (Jung 2012: 60, 61).

çocuk sahibi olmak vb. amaçlarla bu mağaraya gelir ve dua ederler. Eğer kişi, ölecekse bu evliyanın büyük bir karayılan kılığına girip kendisini kişiye gösterdiğine inanılır.

Şifa veren bir başka mağara ise Mardin'deki Şahşa'ran mağarasıdır ki mağaranın tavanından akan suyu, yedi cuma tekrarlanması gereken ziyareti ve saçısıyla o da kendi içinde ayrı bir inanış dizgesi yaratır:

Şahşa'ran Mağarası: “Mardin’de Şahşa'ran dağında yer alan küçük bir mağara yine bu isimle anılır. Mağara tavanından akan su, mağara içinde küçük bir havuz oluşturur. Bu suyun şifalı olduğuna inanılır. Şifa için mağaraya giden ve dileği kabul olan kişilerin bunu yedi cuma tekrarlamaları, mağarada mum yakmaları ve bulgurlu bir yemek yapmaları bir zorunluluktur” (K6). Kaynak kişimiz on yaşlarında iken ailesiyle bu mağaraya gittiğini ve beyazlar içinde yaşlı bir dedenin kendisine ‘Senin başın neden açık’ diye sorduğunu ve daha sonra gözden kaybolduğunu anlatmıştır.

Diyarbakır’ın Lice ilçesindeki Ashab-ı Kehf mağarası da ziyaretçilerin şifa bulmak amacıyla uğradıkları kutsal mekânlardan biridir. Mağaranın nemli taşları, kutsal olana ulaşmak için bir araç olarak kullanılır.

Ashab-ı Kehf: Diyarbakır’ın Lice ilçesinde bulunan Ashab-ı Kehf mağarasındaki taşlardan şifa umulur. Ziyaretçiler, ellerini yüzlerini taşlara sürerler. Bilhassa nemli olan taşlardan birinin özel bir yeri vardır. Halk, taştaki nemin Yedi Uyurlar’a ait ter olduğunu düşünür. Bu taşta de el ve yüz sürülür. Mağaradaki bir çıkıntıya atılan küçük taşlarla da dileklerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin sağlanması yapılır.

Şirvan Mağarası: “Göz rahatsızlığı yaşayanlar, Siirt’ten Şirvan’a giden yol üzerindeki bir mağaraya gidip orada horoz keserler. Akıtılan horoz kanı sayesinde, kayadan daha önce damlamayan bir su damlar. Hasta, gözünü o damlaya tutup şifa diler” (Karakaş 2012: 2156).

İnsanoğlu, kendince kutsal saydığı sıra dışı mekânlara gidip oranın suyunu, toprağını, demirini kullanarak ya da uyuyarak oranın sırrına ermeye ve dönüşüm geçirmeye çalışır. Kutsal alanın inayetine varmak ve kendi payına düşeni almak ister. “Kara Ev”de uyumanın, oranın suyunu içmenin veya kutsal mağaralardaki sularla banyo yapmanın veya onları içmenin nedeni, kutsal olmayanın kutsaldan almaya çalıştığı paydır. Bir başka deyişle eksikliğin tam olanla giderilmek istenmesidir.

Bikreş Mağarası: Şırnak’ın İdil ilçesinin Çukurlu köyünde, “Cehennem Deresi”⁴ adı verilen vadide yer alan mağarada, cinlerin yaşadığına inanılır. Oldukça uzun ve karanlık olan

⁴ Cehennem Deresi, eski bir yerleşim yeridir. İdil’in Yarbaşı (Hespist) köyünün kuzeyinde yer alan bu bölgede, yüzlerce mağara bulunmakta ve günümüzde bu mağaralar, hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır (K9).

bu mağaraya girenlerin bir daha çıkamayacağına dair bir inanış vardır. Rivayetlere göre, bir kişi yedi yıl mağarada tutulmuş, daha sonra serbest bırakılmıştır. Mağarada zaman zaman düğün sesleri geldiği ve bu düğünlerin cinlere ait olduğu (K4). söylenmektedir.

Şahmeran Mağarası: “Şahmeran mağarasına ilişkin efsane şöyledir: Söylentilere göre balık, yılan ve insan vücutlarının birleşiminden oluşan Şahmeran, kimilerine göre bir canavar, kimilerine göre ise “yılanların kraliçesi” olarak bilinir. Şahmeran, Siirt bağlarının bulunduğu yerde, yüksek bir mağarada bulunur. Bu canavarı bulmak için mağaraya giren insanlardan hiçbiri geri dönmemiştir. Bunun nedeni mağaranın altında ve üstünde bulunan kuyuların oraya giren insanları yutmasıdır. Mağaranın içinde diz boyu derinlikte soğuk bir su birikintisi bulunur. Şifalı olduğu ve birçok hastalığa iyi geldiği söylenen bu su, bir zamanlar modern tıp imkânlarından yoksun olan halkın şifa bulmak için gittiği mekânlardan biriymiş. Günümüzde mağaranın ağzına kilit vurulmuştur. Bağlarına gitmek isteyen bağ sahipleri, farklı güzergâhlar kullanır ve mağaranın yakınından geçmek istemezler. Fakat mağara ve içindeki su birikintisi insanları cezp etmeye devam etmektedir” (Karakaş 2012: 2154).

Kafka Mağarası: “Diyarbakır’ın Silvan ilçesinin kuzeyindeki Albant dağlarında bulunan mağaranın iki girişi olduğu söylenir. Bu girişlerden birinin Silvan’da, diğer ucunun ise 80-90 km uzaklıktaki bir başka dağda olduğuna inanılır. Mağaranın ortasında altınlar olduğu ve altınların bir yaratık tarafından korunduğu; mağaraya altınları bulmak için gidenlerin bir daha geri dönmedikleri rivayetler arasındadır” (K7).

Şırnak’ın İdil ilçesindeki Bikreş mağarası, Siirt’teki Şahmeran mağarası, Diyarbakır’daki Kafka mağarası, cin, yılan veya muğlak yaratıklar tarafından korunan olağanüstü mekânlardır. Adı geçen mağaraların korku uyandırmalarının yanı sıra cezp edici taraflarının bulunması ise ayrıca dikkate değerdir. Şahmeran mağarasının şifalı suyu, Kafka mağarasının altınları gibi.

Bikreş, Şahmeran ve Kafka mağaralarının sıra dışılıkları ve korku veren mekânlar olmaları, insan psikoloji ile folklor unsurları arasındaki münasebeti göstermesi açısından dikkate şayandır. Bu durum, insan psikolojisinin üst düzeyde irdelendiği folklor anlatılarının psikoloji bilim dalı tarafından da ayrıca incelenmesi gerekliliğini ortaya koyar.

Sıra dışı alanlardan biri de dağlardır. Bitlis’in Mutki ilçesindeki Mereto ve Şeyh Bavit dağları, Mardin’in Nusaybin ilçesindeki Gırnavaz tepesi ile Ömerli ilçesindeki Yılanlı dağ, olağanüstü anlatımlara ev sahipliği yaparlar. Bu yerler, insanoğlunun değil; ulu zatların, cinlerin yahut yılanların mekânı olduğu için buralara gidilmesi, buraların ekilip biçilmesi yasaklanmıştır. Onlara dair anlatılan efsaneler de bu inanışı besleyecek mahiyettedir.

Mereto ve Şeyh Bavit Dağları: Bitlis'in Mutki ilçesinin Ballı köyünde bulunan ve yan yana duran “Mereto” ve “Şeyh Bavit” adlı iki dağ vardır. Yöre halkı, bu dağların kutsal olduğuna inanır.

“Efsaneye göre bir zamanlar bir komutan ve altı askeri, Mereto dağında barınmak için çadır kurarlar. Köylüler, onları uyarırlar; ancak komutan köylülere kulak asmaz. Köylüler, dağdan uzaklaştıktan sonra büyük bir gürültü duyulur. Geriye dönüldüğünde ise komutanın ve diğer askerlerin ölü bedenleriyle karşılaşılır. Halk, bu kişilerin ölüm nedenlerini, dağdan gelen gürültüye bağlar” (K1).

“Mereto dağıyla ilgili olarak anlatılan ikinci efsane ise şöyledir: Mereto dağının içinde bir mabet yer almaktadır. O mabedin bir altın kapısı vardır. Dört genç, bu altın kapıyı çalmak ister. Kapıyı alıp dağdan uzaklaştıktan sonra dördü de bayılır. Köylüler, olayı fark edip bunları uyandırmaya çalışırlar, ama başarılı olamazlar. Sonunda köylüler, altın kapıyı alıp yerine götürürler, bu sırada bayılan dört genç de uyanmış olur” (K1).

“Köylüler, her yıl bu dağların olduğu bölgeye ava giderlermiş, ancak avlamak istedikleri kurt, tilki, geyik gibi hayvanlara kurşun isabet etmezmiş, üstüne üstlük kurşunları da kaybolurmuş. Köylüler, bu durumu fark ettikten sonra o civarda avcılık yapmamaya, ekin ekmemeye dikkat etmişler” (K1).

Bir ara bazı köylülerin dağların çevresindeki tarlayı ekmeleri yüzünden tüm köylünün ürünlerinden verim alamadığı söylenir. Dağlarda âlim, evliya vb. büyük zatların mezarlarının bulunduğu, dağların isimlerini de bu evliyalardan aldığına inanılır. Günümüzde yöre halkı, bu dağlarda hayvanını otlatmaz, tarımla yahut avcılıkla uğraşmaz. Aksi durumda başlarına bir felaket geleceğine inanır.

Gırnavaz Tepesi:

“Gırnavaz, Nusaybin'in 4 km. kuzeyinde, Habur Nehri kollarından biri olan Çağçağ deresinin doğusunda, takriben 300m. çapında ve 24 m. yüksekliğinde höyük karakterinde bir yerleşim yeridir. Arkeolojik bir merkez olarak ilk kez 1918 yılında bilim dünyasına tanıtılan Gırnavaz, daha sonraki yıllarda çeşitli araştırmalara konu olmuştur. 1991 yılına kadar yürütülen çalışmalarda Gırnavaz'ın MÖ. 4000'den M.Ö.7. yüzyıla kadar sürekli bir yerleşim yeri olduğu anlaşılmıştır” (<http://www.kenthaber.com/guneydogu-anadolu/mardin/nusaybin/Rehber/antik-kentler/nisibis-nusaybin>).

“Höyük üzerinde ayrıca İslamî dönemlere ait büyük bir mezarlık bulunmaktadır. Kazılar sonucu bulunan mezarlarda şahsi eşya olarak metal silahlar, metal süs eşyaları, vazolar, kandiller, mühürler vs. bulunmuştur. Aynı mezarlar içinde ayrıca kült, tablet gibi paha biçilmez kalıntılara da rastlanmıştır. Çivi yazılı belgelerden bir tanesi tarihi coğrafya

açısından büyük önem taşımaktadır. Bu belgede, Gırnavaz Nabula eski adıyla ifade edilmektedir. Yerleşimin ulaşılabilen kültür tabakasını M.Ö. 4000 sonlarına tarihlenen genç Uruk oluşturmaktadır. Bu kültür tabakasının üzerinde yer alan MÖ. 3000 ortalarında yerleştirildiği sanılan Er Hanedanlar devri mimari tabakaları daha çok ölü gömme adetleri açısından araştırılmış ve değerlendirilmiştir. Er Hanedanlar devrinden sonra Gırnavaz M.Ö. 2000 başlarına tarihlenen Eski MÖ. 2000 ortalarına tarihlenen Hurri-Mittani M.Ö.2000 sonlarına tarihlenen Orta Asur devirlerinde de yerleşim yeri olarak kullanılmıştır”. (<http://www.kenthaber.com/guneydogu-anadolu/mardin/nusaybin/Rehber/antik-kentler/nisibis-nusaybin>).

Yöre kültüründe Gırnavaz tepesinde cinlerin yaşadığı rivayet edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de geçen ve Hz. Muhammed'i Kur'an okurken dinleyen cinlerin Nusaybin'de, Gırnavaz tepesinde yaşayan cinler olduğu söylenir.⁵ Gırnavaz Tepesi ile ilgili olarak yörede anlatılan efsane şöyledir: “Cinlerin Miri Osman'ın karısı doğum yapmak üzeredir, ancak ne cinler ne de periler, bu doğumu gerçekleştiremezler; sonunda Kışla Mahallesi'nde Fatma Nine adlı bir ebenin bu doğumu yaptırabileceğini öğrenirler. Cinler, insan kılığına girerek kadını çağdırmaya giderler. Fatma Nine, gelenlerle birlikte doğuma giderken yanındakilerin ayaklarının ters olduğunu fark eder. Cinler, Fatma Nine'ye durumu anlatır ve ses çıkarmamasını tembihledikten sonra onu Mir'in yanına götürürler. Mir, kadına eşinin doğumunu yaptırmasını ve erkek çocuk doğurtmasını söyler. Fatma Nine, kadının doğumunu yaptırır ve bir erkek çocuk doğurtur. Bunun üzerine Mir, kadına soğan kabukları vererek sabah ezanına doğru onu evine yollar. Kadın, koşarak evine gider ve yaşadıklarını, kocasına anlatır. Kocası 'Soğan kabuklarını niçin attın? Onlar birer altındılar, bak eteğinde birkaç tane kalmış' der. Karı-koca, sokağa çıkıp diğer altınları arasalar da elleri boş geri dönerler” (K2).

Yılanlı Dağ: “Bu dağ, Mardin'in Ömerli ilçesinin Çınaraltı köyü yakınlarında bulunmaktadır. Dağın alt kısmında bir giriş kapısı vardır. Dağın içine girenler olmuş, ancak oksijen yetersizliğinden ötürü daha ileriye gidememişlerdir. Rivayetlere göre dağın içinde oldukça büyük bir mağara vardır ve içinden su sesleri gelmektedir. Bu su, dağın dışına da çıkmaktadır. Dağın içinde altınlarla dolu bir hazine olduğuna ve o hazinenin yılanlar tarafından korunduğuna inanılır. Yılanlı dağ, günümüzde yöre halkının merak duygularını kamçılamaya devam etmektedir” (K5).

⁵ Hz. Peygamber'den Kur'an dinleyen cinlerin nereli olduğu ihtilafıdır. Türkiye-Nusaybin, Yemen-Nusaybin, Ninova veya Batn-ı Nahle'deki Cebel-i Nasibin olmak üzere birkaç yer üzerinde durulmaktadır (Bedir 2010: 395).

Elem Dağı (Gire Elem): “Şırnak’ın İdil ilçesinin güney batısında yer alır. Dağın zirvesinde bir evliya mezarının olduğu söylenmektedir. Rivayetlere göre bu dağ, büyük bir yılanın eviymiş, Yılan, bir gün dağdaki mağarasına giderken yeryüzüne inen bir zincir tarafından gökyüzüne çekilmiştir (K8). Göğe çekilmeye dair bir başka efsane ise Erzurum’a aittir. “Erzurum’un Aşkale ilçesinin Kandili bucağına bağlı Merdiven köyünde anlatılan bir efsanede de melekler, ejderha köy halkına zarar vermesin diye onu göğe çekerler” (Seyidoğlu 1985: 186).

Dağlar, çoğu kez, halk arasında kutsal mekânlar olarak algılanmasına rağmen, nadir de olsa, korku veren ve gidilmesi yasak alanlar olarak tasavvur edilirler. Kolektif bilinçdışı, Mereto ve Şeyh Bavit dağlarını, evliyalara; Gırnavaz tepesini, cinlere ait bir mekân olarak algılamış; Yılanlı dağ ile Elem dağını ise mitik bir simge olan yılanla renklendirmiştir. Halk hafızası, yeryüzünün sadece insanlara ait olmadığı, bu alanda sıra dışı varlıkların da yaşadığını inandığı konusunda adeta fikir birliği içindedir. Bu dağlık alanları, insanoğlunun kendi dünyevî amaçları için kullanması sakıncalıdır. Adı geçen dağlara yönelik efsanelerin bu inanışları desteklemeleri, bu bağlamda dikkate değerdir.

Sonuç

Yukarıda belirttiğimiz mekânlar, insan zihnini meşgul eden anlatılara konu olmuştur. Bu mekânların bir kısmı, insanlarda korku uyandırırken kimisi sığınacak bir yurt hükmündedir. Hastalıklarına şifa bulmak isteyenlerin de ziyaret ettikleri bu alanlar, olağanüstü varlıkların ya da kutsal kişilerin sahiplendikleri sıra dışı yerlerdir.

Olağanüstü yerlere yönelik efsaneler, halk belleğinin ne kadar güçlü olduğunu göstermesi açısından da ayrıca dikkate değerdir. “İnanışların büyük bir kısmı, efsanelerle belgelenir, onlar aracılığıyla anlatım yeteneğine erişir” (Boratav 1973: 8). Yukarıda adı geçen yerlere dair anlatılan efsanelerin de birer belge niteliğe taşıdığı ve halkın bu alanlara yönelik inanışlarını desteklediği görülür.

Sıra dışı mekânlar, insan dışındaki varlıkların yaşama alanı olması itibarıyla gizemlidirler. Ulu kişilerin yattığı, cinlerin yaşadığı veya yılanların, muhtelif yaratıkların bekçilik yaptığı bu yerler, bazen şifa aranan bazen de tekin olmayan yerler sınıfına dâhil olurlar. Onlara dair anlatılar, bahsedilen mekânlara dair inanışları besleyen ve yeni nesillere aktarımını kolaylaştıran birer araçtır.

Kaynaklar

Bedir, Ahmet (2010). Tevhidin Yurdu, Kur’an-ı Kerim Atlası, Kaynak yayınları, İstanbul.

Boratav, Pertev Naili (1973). 100 Soruda Türk Folkloru, 2. Baskı, Gerçek yayınevi, İstanbul.

Jung, Carl Gustav (2012). Dört Arketip, 3. Basım, Metis yayınları, İstanbul.

Karakaş, Rezan (2012). “Siirt Halk Kültürünün Şifa Dağıtıcıları: Kutsal Sular”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4 Fall 2012, p: 2149-2161, Ankara, Turkey.

Seyidoğlu, Bilge (1985). Erzurum Efsaneleri (Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme). Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Tanyu, Hikmet (1987). Türklerde Taşla İlgili İnançlar, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara.

(<http://www.kenthaber.com/guneydogu-anadolu/mardin/nusaybin/Rehber/antik-kentler/nisibis-nusaybin>). (Erişim Tarihi: 10.05.2013)

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=967&html=masterdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=967&html=masterdetail.html&layout=web) (Erişim Tarihi: 10.05.2013).

Kaynak Kişiler

K1: Ferman İlter, 1910 doğumlu, çiftçi, Bitlis/Mutki, Kovanlı köyü.

K2: Hanimi Adanır, 1946 doğumlu, okur-yazar değil, Mardin/Nusaybin.

K3: Emine Yıldız, 1990 doğumlu, üniversite öğrencisi, Siirt/Merkez

K4: Diyadin Demir, 1989 doğumlu, üniversite öğrencisi, Şırnak/İdil.

K5: Gazi Özgün, 1964 doğumlu, Şoför, ilkokul mezunu, Mardin/Ömerli.

K6: Gülbin Arğiş, 1992 doğumlu, Üniversite öğrencisi, Mardin/Merkez.

K7: Mehmet Yanık, 1968 doğumlu, ilkokul mezunu, şoför, Diyarbakır/Silvan.

K8: Makbule Şapuk, 1960 doğumlu, okuryazarlığı yok, Şırnak-İdil-Yarbaşı köyü.

K9: Çekdar Şapuk, 1990 doğumlu, üniversite öğrencisi, Şırnak-İdil-Yarbaşı köyü.

Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Bikreş mağarasının yer aldığı Cehennem deresi-Şırnak/İdil

Fotoğraf 2: Elem dağı-Şırnak/İdil

Fotoğraf 3: Ashab-ı Kehf-Diyarbakır/Lice

Fotoğraf 4: Gırnavağ tepesi-Mardin/Nusaybin